

VILNIUS UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE

Dalia
PAULIUKEVIČIŪTĖ

Lazdynų Pelėda's fiction: problems and contexts of the melodramatic mode

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
philology H 004

VILNIUS 2019

This dissertation was written between 2012 and 2018 at The Institute of Lithuanian Literature and Folklore

Academic supervisor:

Dr. Solveiga Daugirdaitė (The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, humanities, philology – H 004).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Prof. dr. Brigita Speičytė (Vilnius University, humanities, philology – H 004).

Members:

Prof. dr. Giedrė Jankevičiūtė (Lithuanian Culture Research Institute, humanities, art criticism – H 003);

Doc. dr. Žydronė Kolevinskienė (Vytautas Magnus University, humanities, philology – H 004);

Dr. Olga Mastianica (The Lithuanian Institute of History, humanities, history – H 005);

Doc. dr. Marijus Šidlauskas (Klaipėda University, humanities, philology – H 004).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 14:00 on 31 May 2019 in the conference hall of the The Institute of Lithuanian Literature and Folklore.

Adress: (Antakalnio g. 6, Vilnius, Lithuania), tel. +37065686207; e-mail: direk@liti.lt

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of The Institute of Lithuanian Literature and Folklore and Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University:

<https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Dalia
PAULIUKEVIČIŪTĖ

Lazdynų Pelėdos kūryba: melodraminio režimo problemos ir kontekstai

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,
filologija H 004

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2012–2018 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Mokslinė vadovė:

dr. Solveiga Daugirdaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – **prof. dr. Brigita Speičytė** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

Nariai:

prof. dr. Giedrė Jankevičiūtė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra – H 003);

doc. dr. Žydronė Kolevinskienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004);

dr. Olga Mastianica (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija – H 005);

doc. dr. Marijus Šidlauskas (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2019 m. gegužės mėn. 31 d. 14 val. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto konferencijų salėje. Adresas: (Antakalnio g. 6, Vilnius, Lietuva), tel. +37065686207; el. paštas: direk@liti.lt

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

SUMMARY

Introduction of the research:

The literary works of the Ivanauskaitė sisters (Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė and Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė) belong to the literary heritage of the Lithuanian female writers that were active at the turn of the 20th c. and that launched the development of prose fiction. Nonetheless, the authors (who wrote under a shared pseudonym of Lazdynų Pelėda) researched in the present dissertation have not received significant scholarly attention till this day, partly because of a complex authorship issue, which can be particularly intriguing from an academic standpoint. Another reason for this relative oblivion might be related to their uncertain and quite marginal status in the canon of the Lithuanian literature. It is quite conventional to assume that only exceptional texts remain influential while the majority of others are left out of consideration rather deservedly. However, a relocation to cultural archives may not necessarily be caused by a failure of texts to earn a spot in the literary tradition. It seems that a similar effect is brought about by an agreement and a certain level of clarity reached: every text the meanings of which have become steady and exhausted loses its connection to the ever-changing present of culture.

Lazdynų Pelėda has been pushed to the margins of the Lithuanian literary canon partly because of a habit to equate their works with melodrama, which lasted till the interwar period and is still done by literary researchers nowadays. Undoubtedly, the said description reflects a specific genre code and recognizes a certain stylistic tradition, but is still perceived as a negative epithet, which marks the unworthy status of a concept inconvenient for text analysis, in the Lithuanian literature criticism. Moreover, melodrama is pushed outside the boundaries of the scholarly perspective due to a belief that the melodramatic stylistics possesses creative flaws only. In other

words, it becomes a threshold that must be overcome while searching for an authentic or aesthetically effective layer in the texts of the Ivanauskaitė sisters. Thus the melodramatic resources of the works written by the Ivanauskaitė sisters are always recognized but not actualized, and there is a tendency to consider their links with the melodramatic literary tradition only as a barrier for the writers' reception.

Even though it is still assumed in the Lithuanian scholarly discourse that the concept of melodrama is hardly a valuable tool in the arsenal of instruments used for literary and cultural analysis, the choice to base the dissertation research on Lazdynų Pelėda's links to the melodramatic culture has not been an end in itself. Consequently, the said "hurdle" is assessed from a different perspective – as a point of reference, directing the conversation about the texts of the Ivanauskaitė sisters towards one of the most popular cultural forms of the 19th c. It appears that the texts of the writers possess objects suitable for such an analysis (for instance, obvious disjuncture of good and evil, intense expression of emotions, a structure of storytelling based on coincidences), and lack tools alone. The latter encourages to look for a perspective that could engage the melodramatic aspects of Lazdynų Pelėda's texts.

Due to the fact that the present research is motivated by the melodramatic layer in the texts of the Ivanauskaitė sisters, preconceived notions regarding melodrama shall not be applied here, and the concept of melodrama shall be used not in a pejorative but rather in a neutral sense. The dissertation shall follow a notion that researching melodrama presents a possibility to investigate the peculiarities and functions of melodramatic conventions in Lazdynų Pelėda's texts more thoroughly and establishes an additional perspective of viewing the relation between them and their audience. After all, the main reproach heaped on melodrama (it satisfies non-aesthetic needs of the audience) also remains meaningful, as it encourages to pay attention not only to the aesthetic drawbacks of the

texts, but put some effort into understanding their appeal to readers at the turn of the 20th c. as well.

In the present dissertation, the entirety of Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė and Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė's texts is reviewed by focusing on one – melodramatic – aspect. Therefore, the **object of the research** is the problems and contexts of Lazdynų Pelėda's melodramatic mode. It is expected that the choice to read the works from the aforementioned angle shall assist in increasing their relevance in a more general field of contemporary melodrama studies and providing some arguments for the discussion about different literary traditions the authors could be inscribed into.

Furthermore, the **problem** of the research is the inconsistencies in genre representation and expression, detected in the works of the writers, often lacking analytical tools for their interpretation. Such hybridity of the texts must have contributed to the formation of Lazdynų Pelėda's intrinsic canon as well: only several short texts more coherent in terms of style and typically written by Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė, represent the said authors in the Lithuanian literature. In the longer texts, which are characterized by an eclectic style, “naturalistically aggressive passages intertwine with sweetly sentimental ones, postulative argumentation intersects with lively dialectal dialogues, and plain reportage – with exalted declamation“, as stated by Jūratė Sprindytė¹. Even though literary scholar Viktorija Daujotytė has called melodrama a protext and a primal image of these texts, the melodramatic layer of the pieces written by the Ivanauskaitė sisters (which has become an obstacle for literary criticism from the very start) has never been separately researched till this day. Thus the **aim** of the present dissertation is to make the melodramatic expression

¹ Jūratė Sprindytė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 114.

handy for a multilayered sociocultural interpretation and to describe the melodramatic meanings detected in Lazdynų Pelėda's texts.

Objectives of the thesis:

1. To assess the operativeness of the melodramatic mode as a fundamental concept in melodrama studies and to contextualize it;
2. To discuss the expression of Lazdynų Pelėda's melodramatic mode and the variants of melodramatic subjects;
3. To present the distinctive characteristics and contextual links of Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė and Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė's melodramatic mode;
4. To investigate the change of the melodramatic expression in the late texts by Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė and their connection with the tradition of sensation fiction.

The **methodological fundamentals** of the dissertation belong to the sociocultural paradigm of literary research: even though understood as polysemous, fictional texts are viewed as having an unbreakable connection with ideas and social changes of a specific world. However, in the dissertation research, particular attention is paid to the fact that the assumptions of melodramatic fiction studies are based on the problematic relation between the melodramatic expression and the contextual meaning. The starting point of melodrama studies is considered to be the 1976 book by Peter Brooks *The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama and the Mode of Excess*, in which the formation of the melodramatic mode is historicized and associated with the rise of a secular worldview. The representatives of melodrama studies, who still debate over Peter Brook's melodramatic mode concept and the formation prerequisites of melodrama itself (*Melodrama Unbound: Across History, Media, and National Cultures*, 2018, written by visual

discourse researchers Christine Gledhill and Linda Williams and published last year, revisits the latter problems), share an understanding that the fundamental function of the melodramatic mode is related to the articulation of personalized virtue and forces that endanger it. The said clash is not necessarily based on a strict ethical system, but rather helps to express a need for retribution that depends on different behind-the-text mediums. The conflict between an aggressor and a victim, characteristic to many genres, can be rewritten in different sociocultural contexts in such a way that any of the narrative's characters can be transformed into a victim.

The research of the melodramatic mode presented in the present thesis is contextualized. Due to this, in addition to Peter Brooks, the assumptions made herein have been influenced by Thomas Elsaesser's analysis of the problem brought about by textual and behind-the-text meaning in melodrama (first and foremost, his essay "Tales of Sound and Fury: Observations on the Family Melodrama", 1972), the works of cultural historian Elaine Hadley (*Melodramatic Tactics: Theatricalized Dissent in the English Marketplace 1800–1885*, 1997) and the ideas of film scholar Ben Singer (*Melodrama and Modernity: Early Sensational Cinema and Its Contexts*, 2001).

All of them focus on modernity, which is significant for the object of the dissertation research as well. Instead of defining the melodramatic mode according to formal criteria, the dissertation follows Peter Brooks' idea that similarly to romanticism, associated to the emergence of modern sensitivity, the melodramatic mode may be considered one of its forms, which acts as a response to the imagination, plagued by conflicts of modernity. The concept of modernity functions in the field of melodrama studies and belongs to its vocabulary just like it belongs to the vocabulary of realism and modernism studies. Two main links of melodrama studies to processes of modernity that are relevant to this research exist. The latter have been systemized by Matthew Buckley: on one hand, the relations between melodrama and modernity as an impulse for social change

are analyzed (for instance, in Elaine Hadley's study); by following another research perspective, attention is paid to the interaction between perceptive changes generated by modernity and the melodramatic expression. Studies analyzing the connections between the urbanistic culture and melodrama (such as researches of early cinema performed by Ben Singer) typically fall into this category.

Certainly, the processes of modernity in the 19th c., related to social changes and perceptive as well as epistemological shifts, developed unevenly and were not only affected by different cultural and political contexts but affected the latter themselves. Due to the fact that, in the Western discourse of humanities, a tradition has developed to define modernity as a condensation of several overlapping processes rather than a unidirectional process, its application to a specific research of the end of the 19th c. – beginning of the 20th c. by using general insights does not appear to be purposeful. The need to contextualize the melodramatic mode being researched is related to the chosen **structure of the dissertation** as well.

In the first part of the dissertation, the theoretical guidelines are presented: the development of melodrama studies is reviewed and the key concept – *melodramatic mode* – is defined. In order to examine the operativeness and the analytical power of the said concept, a concise study of two related terms – genre and mode – is firstly conducted. As, in the literary criticism, these two concepts are usually explained against one another, their connection and usage is discussed. After that, the functionality of the mode concept in the field of melodrama studies and the related methodological discussions are examined. In pursuance of revealing several different possibilities of analyzing melodrama that might be beneficial for the Lithuanian scholarly realm, historical, transhistorical and ahistorical strategies of investigating melodrama are presented, and the most beneficial one for researching the texts of the Ivanauskaitė sisters is selected.

Having chosen the contextual strategy of the research, the conception of the melodramatic mode is localized by adding two

interpretative tools relevant in the culture of the period studied. In the second part, which investigates Lazdynų Pelėda's contextual points of references, the conception of modernity, based on various forms of "coming to reason", is firstly formulated. "Coming to reason", considered to be a variation of the self-reflection idea, acted as a "navigation instrument" of the cultural and sociopolitical discourse in Lithuania at the turn of the 20th c. An idea is pursued that one of the most prevalent characteristics of modernity in the said period is the formation of a specific audience of readers, who are constantly urged to "come to reason", marked by the end to the epoch of the press ban as well as reading tensions and an internal differentiation of readers, characteristic to the first decades of the 20th c. In this particular case, the melodramatic mode is viewed as a system of textual and behind-the-text relations, which incorporates a specific reader as its participant. In the thesis, the latter image of a *historical reader* is articulated through an investigation of the relation between readers and the monthly magazine *Ūkininkas* (Eng. *Farmer*), which played a part in the Lithuanian literary debut of Lazdynų Pelėda as well.

In the third part of the thesis, the literary and contextual analysis of the writers' melodramatic mode is performed. In line with the idea of modernity as "coming to reason", it is aimed to examine how the *melodramatic subject* is provided with a polemic space to "not come to reason", and what the historic reader conception these narratives are directed to is. Hence the failure to "come to reason" of Lazdynų Pelėda's melodramatic subjects is described while investigating Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė's longer publications (novellas "The Orphan" (Lit. „Našlaitė“), "Who's the Enemy?" (Lit. „Kas priešas?“) and "The Nomad" (Lit. „Klajūnas“), and later on while analyzing the early texts of Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė, published in Polish periodicals at the end of the 19th c. (short stories and the novella "Bez steru"), in which all the meanings of the "failure to come to reason", articulated by the melodramatic mode, are conveyed in different ways. At the end of this part, the relationship between the reader's autonomy

and modernity programs that is developed in the behind-the-text dimension is presented by interpreting the discussion about the novel *The Mistake* (Lit. *Klaida*) from the melodramatic mode standpoint.

In the fourth and the lengthiest part of the dissertation, the focus is brought back to the changes in social institutions and the accompanying tensions, delineated by Lazdynų Pelėda's melodramatic mode. Moreover, the melodramatic responses to the changes in traditional dependency structures detected in Lithuania at the turn of the 20th c. are revealed. The main social institutions, whose revision signs are abundant in different discourses of the said period, and which are significant in the Ivanauskaitė sisters' texts, appear to be the structures of class and family. For this reason, the meanings articulated and distributed by their melodramatic mode are discussed by harnessing two problems of *land* and *family*, which are essential in terms of contextual relations among individuals.

A juxtaposition of two melodramatic visions demonstrates that the melodramatic mode may aim at restoring or recreating traditional models of social hierarchy. Maria Rodziewiczówna, an author familiar to the Lithuanian readers at the turn of the 20th c., represents one of the aforementioned visions, but Lazdynų Pelėda's melodramatic mode provides a different melodramatic response to social change. Consequently, it is assumed that the melodramatic mode, influenced by different contexts, tends to rearrange meanings, thus it can be of a restoring or of a recreating nature depending on different sociocultural circumstances. The differentiation of these two melodramatic modes – the one of Maria Rodziewiczówna, who appeals to melodramatic virtue rituals, and the one of Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė, who transforms them in her novella “Vanished Like a Dream” (Lit. „Ir pražuvo kaip sapnas“) – assists in investigating social change expectations, related to the behind-the-text “fight for the land”. Whereas Rodziewiczówna restores the class structure binding, in her novella “Vanished Like a Dream”, Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė

justifies their dissolution by utilizing a melodramatic vision that recreates the social scenery.

The said shift is contextualized by a literary communication circumstance that the aforementioned authors share – the serialization of Maria Rodziewiczówna’s novels and the novellas, novels and short stories of the Ivanauskaitė sisters in the press. When discussed together, the texts of Maria Rodziewiczówna and Lazdynų Pelėda may be understood not only as different melodramatic visions. In terms of the reading history at the turn of the 20th c., they represent two types of the relationship between the periodical press and its readers and the necessity felt by the publishers due to various reasons to capture and maintain the attention and devotion of readers. The first novels of Rodziewiczówna, translated for the Lithuanian periodical press, belong to the epoch of vigilant reading, characterized by the publishers’ aspiration to hold the readers’ attention in a literarily half-empty sphere, by filling the feuilleton column with culturally familiar texts. At the same time, a situation of illicit reading is created, which signifies a mutual search (on publishers’ and readers’ sides both) for continuity.

Meanwhile, Lazdynų Pelėda’s novellas and short stories, published in the feuilleton column of *Viltis* (Eng. *Hope*) at the beginning of the 20th c., are related to the changed relationship between the readers and the periodical press, a new stage of legitimate reading culture, when reading becomes an unexceptional practice, affected by the influences characteristic to the increasingly modern audience. The texts of the Ivanauskaitė sisters, published under a shared pseudonym, played a significant role in the creation of a relationship between the modern audience and the Lithuanian newspapers, because they surpassed other authors of the same period due to the abundance of texts and contributed to the competition of publishers for the attention of readers, who were constantly urged to “come to reason” on diverse aspects.

In the dissertation, the melodramatic revision of another social institution – family – is presented by examining the Ivanauskaitė sisters' texts on the women issues, published from 1910 to 1913, from the melodramatic standpoint.

At first, the focus is shifted to the topic of prostitution, made especially relevant in the discourses of the women's movement at the beginning of the 20th c., and which echoed the worries of an increasingly modern urbanistic culture and was reiterated in the warnings of those responsible for social supervision about threats to the traditional family model and social "health". In terms of various forms of sex trade, there were two opposing paradigms prevalent at the beginning of the 20th c. The first one depicted prostitutes as embodiments of sexual aggression and moral corruption, having no attachment to families or other social institutions. The latter meant that the mere existence of prostitutes in towns and their public behavior was understood as threats to passers-by, young women and children in particular, and due to this the said social group should be physically removed from the eye of the decent society. However, representatives of the second paradigm considered prostitutes to be passive victims of sexual abuse that deserved compassion due to the deceit and hypocrisy suffered at the hands of men, but banished into the fringes of society and incapable of coming back. This predetermination inevitably meant that the women taking part in sexual trade were not provided with a possibility to become participants of any modernity or "coming to reason" programs or to recreate links with social institutions, because the role of a monosemous victim was the only one made available for them.

Different melodramatic modes undoubtedly encompass various imagery of prostitution, but it is quite typical to articulate this theme melodramatically via a virtue fall narrative. A closer inspection of three prostitution plots that all end in the main female character's death ("Rosy's Fleeting Happiness" (Lit. „Roželės laimužė“), "From a Journey" (Lit. „Iš kelionės“), "Happiness" (Lit. „Laimė“)) reveals

another common characteristic – victimization, associated with urbanistic culture. In this sense, the narratives resound fears prevalent in the behind-the-text realm regarding dangers that a young woman might face upon coming to the city to look for work and having been disconnected from traditional dependency structures. From the perspective of the melodramatic mode, the characters of repenting “fallen women” are given a possibility to come back solely to the ethical but not the social system. In the texts of the Ivanauskaitė sisters, repentance is combined with sensual descriptions of prolonged bodily torment, which redistributes the visibility of suffering. At the same time, the narrative of a prostitute’s social predetermination is rewritten by adding a sign of a renewed connection to home (melodramatic “space of innocence”). Nonetheless, whenever social deviation occurs, the right to have a family based on social conventions is stripped away from the melodramatic subject that has failed to “come to reason”.

The problem of returning to family is further analyzed by shifting attention to short stories, summarized by the metaphor of *melodramatic bitterness*. A common characteristic of the said texts is a pursuit of the melodramatic mode to represent the subject’s self as whole, thus the discrepant programs of ideas and actions fail to become harmonized in the melodramatic imagination. The short stories “Sweet Little Briar Rose“ (Lit. „Erškėtrožėlės“) and “Why, for What?” (Lit. „Kam, dėl ko?“) published by Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė in 1911, turns the attention towards the tensions of modernity programs related to education and articulated via the melodramatic mode, and the melodramatic subjects are forced to experience melodramatic interventions that oppose the “coming to reason” programs chosen by them. In comparison with other increasingly modern Lithuanian fiction texts at the beginning of the 20th c., the values established in these short stories represent the socioculturally conservative literary tradition, because the tensions of devotion and dissociation are articulated through melodramatic

expression, whose binary distinctions oppose social change and allude to the shortcomings of the “coming to reason” programs (in this case related to acquiring scientific distance) chosen by the subjects.

In this respect, two pieces written by Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė, short stories “The Echo” (Lit. „Atobalsis“) (1910) and “Because of Her” (Lit. „Per ją“) (1912), are distinguished by cultural subversiveness, because their melodramatic subjects are forced to confront the expectations of radical social change they previously had. Even though in both cases revolution is not specified and is interpreted as an abstract program of social action and “coming to reason”, the subjects are not able to commit to the said program because of an reoccurring obstacle they face in the form of the family institution, and this renunciation of revolution is reproachfully reminded to them by the melodramatic regime. In spite of that, just as in Sofija Ivanauskaitė’s case, the problem more likely lies in the tensions of modernity programs. As the subject is incapable of harmonizing the latter, the narratives present a solution via a melodramatic confrontation, which results in renouncing one or the other. The chapter ends with an analysis of Sofija Ivanauskaitė’s novella “My Friend” (Lit. „Mano draugė“) (1913). In the said novella, almost all problematic variants of a failure to “come to reason”, focused on women in behind-the-text discussions at the turn of the 20th c., are evident: the theme of women’s “overreading”, a parallel between “course attending” women and sexual looseness and the threat posed by libertine women to the ideal of the patriarchal family. The said novella could be summarized as an effort to revisit the traditional family conception in the context of new models of the relationship between men and women.

In the final part of the thesis, the dynamics and changes of the melodramatic mode in the late texts by Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė are dissected. By introducing the conception of *sensation fiction* associated with the melodramatic mode through theoretical and contextual links, the characteristics of the sensation

novel are described while investigating Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė's novel *Lights and Shadows* (Lit. *Šviesuliai ir šešėliai*). At the very end of the thesis, conclusions and the list of references are presented.

The **relevance** and **novelty** of the dissertation can be justified in a twofold manner. From the theoretical and methodological standpoint, the dissertation presents a first attempt to include texts that violate culturally defined moderation and are based on melodramatic conventions (excessive moments of emotion, an implausible dramatic situation, an atypical narrative structure that relies on coincidences, expression riddled with pathos, a Manichaeian moral system and sensation) into the system of cultural expression in a more consistent manner, and to reveal the issues communicated by the melodramatic mode in various cases. From the perspective of Lazdynų Pelėda's studies, it ought to be noticed that the previous research of the literary heritage presented by the said authors have been predominantly concentrated on Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė's texts. In addition, the first pieces of Marija Ivanauskaitė published in Polish periodicals have never been previously researched. Due to this, the present thesis provides a possibility to explore the independent development of the said author and offers new analytical tools.

Conclusions of the dissertation:

1. Solutions to the problem analyzed in the thesis regarding Lazdynų Pelėda's reception – how the literary expression that defies culturally defined moderation ought to be assessed and the melodramatic conventions, reiterated in the texts, explained - could be found in the realm of sociocultural melodrama studies. Thus the main theoretical fundamental of the thesis is the conception of the *melodramatic mode*, formulated by Peter Brooks, a prominent researcher of the 19th c. fiction, and essential in the analysis of textual and visual melodramatic discourses. Peter Brooks, who has contributed to the rethink of the melodramatic imagination, explains their literarily unfavorable features (excessive expression of emotions, stylistics based on hyperboles, an atypical narrative structure, emphatic binding of characters with a Manichaean moral system, expression riddled with pathos) in the context of the modernizing culture and refers to the attempts seen in different melodramatic discourses to reinstate the remains of the myth of sanctity in the secular world conception by providing culture with a feeling of morality which is somewhat independent of separate individuals. This is what the melodramatic modes present in various sociocultural contexts direct the reader or the audience towards. The flourishing melodrama studies draw a scholar who aims at describing the said modes into an ongoing discussion as to the interconnection between mode and genre and, as any other possible collections of theoretical guidelines, offer different strategies for investigating the object chosen. In the present thesis, the melodramatic mode is considered to be an operative concept beneficial to text analysis.

2. In order to contextualize Lazdynų Pelėda's melodramatic mode, in the thesis, it is interconnected with two circumstances important to the developing Lithuanian fiction at the turn of the 20th c.: the emerging audience of novice readers and the dominating version of the idea of modernity – the so called “*coming to reason*”,

towards which the readers are directed in various manners. In the present thesis, the theoretical conception of modernity, presented by sociologist Shmuel Eisenstadt, is applied. According to it, transformations experienced by separate societies and disorganized variants of modernity should be explained by using the concept of *multiple modernities*, which is based upon an assumption that the history of modernity could be best understood by viewing it as a sequence of multiple cultural programs, established, recreated and restored by social actors and movements that do not necessarily perceive modernization in the same way. The aforementioned conception is supplemented by Jürgen Osterhammel, who has applied the self-reflection aspect that is also relevant in the present research to the historiography of the 19th c. He states that while assessing an analyzed period from the nowadays perspective and formulating separate generalizations, it would be unwise to not take the already existing self-interpretations provided by coevals into account. In the dissertation, this methodological standpoint is also supported by Reinhart Koselleck's (who worked in the field of the history of ideas) belief that the said self-interpretation is truly powerful: the analysis of time experience, provided by participants of history, itself becomes a part of social history, because not only do the concepts formulated by coevals describe events but function as *navigation instruments* in the flow of historical changes as well.

3. As a consequence, one of the most noticeable self-interpretation instruments in Lithuania at the turn of the 20th c. – “*coming to reason*” – is considered to be the first contextual point of reference in the thesis. By applying it in different manners as a pathway towards a desirable reconstruction of self, social change is articulately exposed as a multidirectional process. The features of “*coming to reason*” as one variant of the self-reflection idea are reconstructed by examining the discussions of incommensurable modernity programs that took place in the cultural discourse at the turn of the century. An ability to read in Lithuanian meant putting one's

self in a position, where one becomes a target of various persuasions to “come to reason”. Appeals to the reader as to a Lithuanian, a nobleman, a woman, a peasant or a workingman create and project additional identities, but their combination is developed from the situation of the reader as such.

4. In pursuance of refusing additional features given to the imaginary audience of readers and related to their identities, the *historical reader* becomes another contextual point of reference in the dissertation. During a reconstruction of the history and program of the monthly magazine *Ūkininkas* (1890 – 1905), oriented towards a wide audience and related to Lazdynų Pelėda’s literary debut, the audience image possessed by the publishers is specified and supplemented with an construct of a novice reader, at the same time reconstructing the attempt to read, enroll into one of the “coming to reason” programs and become a part of the publishing history.

5. While investigating the expression of Lazdynų Pelėda’s melodramatic mode in the analytical parts of the dissertation, the totality of textual and behind-the-text relations of the melodramatic mode is concentrated by identifying the *melodramatic subject* that refuses to obey the dominant “coming to reason” programs. The latter is used to distinctively express and reorganize the tensions of different modernity programs, directed towards the historical reader, according to melodramatic conventions. In the thesis, two main methods of articulating the melodramatic subject (turning it into the *female nomad* subject) in Lazdynų Pelėda’s texts are distinguished. They are illustrated by comparing the first pieces of Sofija Ivanauskaitė and Marija Ivanauskaitė, who started writing a bit earlier.

6. The novellas “The Orphan” (Lit. „Našlaitė“), “Who’s the Enemy?” (Lit. „Kas priešas?“) and “The Nomad” (Lit. „Klajūnas“) by Sofija Ivanauskaitė, when discussed from the melodramatic mode standpoint, display the literary and contextual meanings of a *social nomad*. Another variant of a failure to “come to reason” – becoming the subject of a *fictional nomad* – demonstrates a suspicion towards

the historical female reader. It is more thoroughly investigated by dissecting the novella “Without a Wheel” (Lit. „Be vairo“, Pol. „Bez steru“) by Marija Ivanauskaitė, serialized in the Polish press in 1898. The novella shows that the theme of women’s “overreading”, relevant in the works of Lazdynų Pelėda, is firstly introduced by the author herself.

7. A debate generated by the novel *The Mistake* (Lit. *Klaida*), during which the melodramatic mode opposes the idea of literary autonomy, assists in evaluating the convergence of the literary and the sociocultural realms in a more comprehensive manner. Despite the fact that the novel itself is melodramatically inarticulate and inconvenient in terms of a melodramatic analysis, the discussion that took place outside the text helps to assess the gestures of Sofija Ivanauskaitė’s melodramatic mode – a multiple effort to establish a victim of one of the modernity programs (revolution) and to perform a public motion of shifting attention. This corresponds to the insights of almost all researchers of melodrama regarding the objective of the melodramatic mode to take over the perspective of the victim.

8. The fourth part of the dissertation discusses differently oriented melodramatic narratives, which convey the ambiguous nature and characteristics of Lazdynų Pelėda’s melodramatic mode. The said narratives reveal an attempt to bind the melodramatic *nomad subject* with *dependence structures* once more by putting the possibility to reforge the relations among individuals in the center of the melodramatic worldview. Such a literary articulated attempt of social re-entry is conveyed by a pursuit to reconsider social institutions (the symbolic representations of which become *land* and *family*) from a melodramatic perspective.

9. A comparison of two melodramatic visions demonstrates that the melodramatic mode might aim at restoring or recreating traditional models of social hierarchy. One such vision is represented by Maria Rodziewiczówna, an author known to the Lithuanian readers at the turn of the 20th c. and belonging to the epoch of *vigilant reading*.

Another melodramatic response to social change is presented by Sofija Ivanauskaitė's melodramatic mode. The opening ceremony of a memorial for the Russian Empress Catherine II, which demonstrates the suspicion towards cultural scenarios based on inter-class collaboration prevalent in the discourse of the Lithuanian national movement, becomes a behind-the-text event relevant to understanding the crisis of traditional authority dissemination that comments on the well-established distrust of the class construct "stuffed with laws". The said suspicion is literarily developed by using an image of a collapsed social scenery, no longer possessing signs of public subjectivity obligatory to melodrama (Elaine Hadley), revealed in the novella "Vanished Like a Dream" (Lit. „Ir pražuvo kaip sapnas“). Contrary to Rodziewiczówna's novels, Sofija Ivanauskaitė's melodramatic mode, instead of restoring the aforementioned scenery, seeks to recreate it by including the previous readers into the melodramatic narrative of *land reclaim* and turning them into its symbolic owners. It seems significant that the novella was published during the time when Rodziewiczówna's social vision was already fading and after the historic reader's situation had changed because of a shift towards communication affected by the public competition of different periodicals for the audience's attention, which Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė, who was publishing her works in *Viltis* feuilletons, took part in as an active participant.

10. A group of texts, written by the Ivanauskaitė sisters, generally associated by literary critics with the "women's issue" that was attempted to be solved in various discourses at the beginning of the 20th c., demonstrates an effort to melodramatically articulate the social change of another social institution – family. In the dissertation, Lazdynų Pelėda's texts published from 1910 to 1913 are read from the melodramatic perspective. What is more, the marginal form of a *social female nomad* (prostitution), which became an object of concern in different modernity programs, and which in the thesis is summarized via the "fallen women" imagery, is discussed. From the melodramatic

mode standpoint, repentance alone can bring the subject of a social female nomad back only to the ethical but not the social system. Hence the texts of the Ivanauskaitė sisters repeat the idea seen in the discourses that described the prostitution theme by using different terminology. The said idea summarizes women taking part in sex trade as victims, doomed to remain on the fringes of society. Nevertheless, separate melodramatic plots aim at raising this unfavorable issue by *redistributing the visibility of suffering* (Agustin Zarzosa) and providing the subjects with a hope of a symbolic return to the melodramatic “space of innocence“ – home (Linda Williams).

11. In the second sub-chapter, dedicated for the problem of family and equipped with the metaphor of *melodramatic bitterness*, the feminist insight according to which texts of popular fiction are fields where two positions – the one of tradition continuity and the one opposing the latter – collide and thus the aim of literary analysis is to unravel the voices competing in the text, is verified. The melodramatic interventions and confrontations experienced by the subjects of the short stories undergoing investigation (“Sweet Little Briar Rose”, “Why, for What?”, “The Echo” and “Because of Her”) reveal that Lazdynų Pelėda’s melodramatic bitterness is not related with the gender of characters. It rather communicates the tensions of the 20th c. modernity programs: the modernizing culture is characterized by a need to harmonize different social roles and, in this particular case, to make peace with the coexistence of different manners of “coming to reason” or to acknowledge that personal self is multilayered and full of tensions. In spite of that, the melodramatic mode that relies on absolute separation responds to the behind-the-text cultural shifts by allowing the subject to commit to a single “coming to reason” from all the possible ones, because in the melodramatic realm of the authors researched in the present thesis belonging to two is unimaginable. This binarity of the melodrama is slightly problematized by the *ironic dimension* that corresponds to Thomas Elsaesser’s conception of melodrama and that is introduced in the novella “My Friend”. Here

the distance created by the narrator's internal commentaries duplicates the melodramatic mode, distorts the victim's perspective and turns the very institution of the traditional family into an object of doubts.

12. The late texts of Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė (the novel *Lights and Shadows*) mark a possible trajectory for changes in the melodramatic mode and present links to the *sensation fiction*. They can be assessed as one of the methods to culturally retell the sensual experience of modernity. In the context of the sensation fiction, grisly or stylistically unattractive details speak volumes. This assists in revising the interpretation of the author's late works, because such features of the texts as genre hybridity and disconcerting elements of sensory experience stop being solely shortcomings and acquire additional meaning. The renewal of the relation among the textual, theoretical and contextual dimensions helps to provide a more elaborate evaluation of the said author's contribution to Lazdynų Pelėda's literary heritage.

Statements carried out for defense:

1. Melodrama studies provide theoretical basis and analytical tools needed to explain literarily inconvenient and culturally inarticulate texts;

2. In order to corroborate a study of the melodramatic mode applied by different authors, it is more purposeful to use an entirety of textual and behind-the-text relations instead of a formal analysis of intrinsic textual relations;

3. The distinctive melodramatic mode of Lazdynų Pelėda is characterized by tensions in different modernity programs, which are rearranged according to melodramatic conventions and directed towards the historical reader;

4. The late texts of Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė mark a possible trajectory for changes in the melodramatic mode and present links to the sensation fiction.

LIST OF PUBLICATIONS

1. “Reading Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė’s novel “Lights and Shadows” as sensation fiction” in: *Aktuālās problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 24, 2019, p. 50–61.

2. „Początkujący czytelnicy w końcu XIX i na początku XX wieku na Litwie: spojrzenie na prasę periodyczną“ in: *Wolni i uwłaszczeni. Chłopi a przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w Europie Wschodniej w XIX i na początku XX wieku*, ed. by Dorota Michaluk, translated into Polish by Teresa Dalecka, Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu // Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, 2017, p. 199–216.

3. „Belaukiant tęsinio: serijiniai romanai ir pirmieji lietuviškos spaudos skaitytojai“, *Colloquia* 33, 2014, p. 50–72.

4. „Pasivaikščiojimas po melodraminę vaizduotę: Lazdynų Pelėdos apsakymas „Mano draugė“, *Bitės laikas: privataus ir viešo gyvenimo modeliai. Straipsnių rinkinys*, sud. Ramunė Bleizgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 188–205.

BRIEF INFORMATION ABOUT THE CANDIDATE

Dalia Pauliukevičiūtė was born on December 18 (1984) in Švenčionėliai (Švenčionys district). She graduated from Vilnius University and obtained her BA degree (2007) in Political Science (at the Institute of International Relations and Political Science) and her MA degree (2009) in Philology (at Algirdas Julius Greimas Centre of Semiotic Studies and Research). From 2012 to 2018 she was a doctoral student in the field of humanities at Vilnius University and The Institute of Lithuanian Literature and Folklore. During her doctoral studies she published four articles, gave talks at international and local conferences and seminars and was part of various scientific activities and initiatives. She received a grant from The Education Exchanges Support Foundation and spent part of her studies (autumn term of the 2014–2015 academic year) at the University of Warsaw.

SANTRAUKA

Glaustas disertacijos temos pristatymas:

Dviejų seserų Ivanauskaičių (Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės ir Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės) kūryba priklauso XIX–XX a. sandūroje kūrusių lietuvių rašytojų moterų, nuo kurių ir prasidėjo grožinės prozos raida, literatūriniam palikimui. Visgi bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu žinomos autorės, kurioms ir skirta ši daktaro disertacija, iki šiol nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio, iš dalies ir dėl sudėtingo, tačiau mokslininką intriguojančio, autorystės klausimo. Kita tokios sąlyginės užmaršties priežastis yra abejotinas, gana paraštinis, jų statusas lietuvių literatūros kanone. Nors būtų įprasta manyti, kad vien išskirtinių tekstų įtaka išlieka, kai dauguma kitų galbūt pelnytai pamirštami, vis dėlto perkėlimo į kultūros archyvus priežastimi nebūtinai yra tekstų neįsitvirtinimas tradicijoje. Atrodo, jog panašų poveikį turi ir atsiradęs sutarimas, pasiektas aiškumo laipsnis: kiekvienas tekstas, kurio reikšmės nusistovėjusios ir išsemtos, praranda ryšį su kintančia kultūros dabartimi.

Lazdynų Pelėdos išstūmimą į lietuvių literatūros kanono paraštes iš dalies lėmė iki tarpukario besidriekiantys ir iki šiol literatūros tyrėjų kartojami jų kūrybos gretinimai su melodrama. Šis apibūdinimas, be abejo, reiškia konkretaus žanrinio kodo bei stilistinės tradicijos atpažinimą, tačiau lietuvių literatūros kritikoje jis tebeveikia vien kaip negatyvus epitetas, nepretenduojantis į tekstų analizei parankios sąvokos statusą. Už mokslinio akiračio ribų melodrama atsiduria laikantis nuostatos, kad melodraminė stilistika liudija tik kūrybos trūkumus, kitaip tariant, ji tampa slenksčiu, kurį tenka peržengti, ieškant autentiško ar estetiškai paveiklaus seserų Ivanauskaičių tekstų sluoksniu. Melodraminiai seserų Ivanauskaičių kūrybos ištekliai visad atpažįstami, tačiau neaktualizuojami, ir sąsajas su melodraminės

literatūros tradicija linkstama vertinti vien kaip rašytojų recepcijos kliūtį.

Nors pati melodramos sąvoka Lietuvos moksliniame diskurse tebėra suprantama kaip menkai galinti praturtinti literatūros ir kultūros analizės įrankių žodyną, pasirinkimas disertacinį tyrimą grįsti Lazdynų Pelėdos sąsajomis su melodramine kultūra nėra savitiksliis. Norėtusi į šią „kliūtį“ pažvelgti kitomis akimis – kaip į orientyrą, kreipiantį pokalbį apie seserų Ivanauskaičių tekstus prie vienos populiariausių XIX a. kultūros formų. Atrodytų, tokiai analizei tinkamų objektų (pavyzdžiui, akivaizdi gėrio ir blogio skirtis, intensyvi emocijų raiška, atsitiktinumais paremta pasakojimo struktūra) rašytojų tekstuose esama, trūksta tik įrankių, ir tai verčia ieškoti perspektyvos, galinčios įdarbinti melodraminius Lazdynų Pelėdos tekstų aspektus.

Melodraminis seserų Ivanauskaičių tekstų sluoksnius motyvuoja ši disertacinį tyrimą, todėl ir išankstinių prielaidų apie melodramą čia atsakysime, o melodramos sąvoką vartosime nebe pejoratyvine, o neutralia prasme. Laikomasi nuostatos, kad melodramos tyrimas atveria galimybę atidžiau panagrinėti melodraminių konvencijų savitumą ir funkcijas Lazdynų Pelėdos tekstuose bei steigia papildomą jų santykio su auditorija perspektyvą. Juk pagrindinis melodramai išsakomas priekaištas (ji tenkina neestetinius auditorijos poreikius) taip pat išlieka prasmingas, nes skatina kreipti dėmesį ne į estetinius kūrinių trūkumus, o pamėginti suprasti, kuo jie galėjo būti patrauklūs XIX a. pab.–XX a. pr. pradžios skaitytojams.

Šioje disertacijoje mėginama peržvelgti Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės ir Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstų visumą vienu – melodraminiu – aspektu, o darbo **tyrimo objektą** sudaro Lazdynų Pelėdos melodraminio režimo problemos ir kontekstai. Pasirinkus šiuo rakursu perskaityti rašytojų kūrybą, tikimasi ją aktualizuoti bendresniame šiuolaikinių melodramos studijų lauke ir pasiūlyti argumentų diskusijai apie autorių įsirašymą į skirtingų literatūrų tradicijas.

Tyrimo **problema** diktuoja rašytojų kūrybos žanriniai ir raiškos netolydumai, kuriems interpretuoti dažnai pasigendama analizės įrankių. Tekstų hibridiškumas bus prisidėjęs ir prie Lazdynų Pelėdos vidinio kanono susiformavimo: šias autorės lietuvių literatūroje reprezentuoja tik keli, stiliaus požiūriu vientisesni, dažniausiai Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės trumpieji tekstai. Ilgesni kūriniai pasižymi stiliaus eklektika, Jūratės Sprindytės žodžiais tariant, juose „natūralistiškai agresyvų pasažą keičia saldžiai sentimentalus, težiškas įrodinėjimas kertasi su gyvu tarmišku dialogu, plikas reportažiškumas su egzaltuotomis deklamacijomis“². Nors melodramą literatūros tyrėja Viktorija Daujotytė ir yra pavadinusi šių autorių kūrybos protekstu ir provaizdžiu, melodraminis seserų Ivanauskaičių tekstų sluoksnius, nuo pradžių tapęs kliuviniu literatūros kritikai, iki šiol nebuvo atskirai tirtas. Šios disertacijos **tikslas** yra paversti melodraminę raišką parankia daugiaprasmei sociokultūrinei interpretacijai ir pateikti Lazdynų Pelėdos tekstų melodraminių reiškinių aprašymą.

Darbe keliami **uždaviniai**:

1. Įvertinti melodraminio režimo kaip pamatinės melodramos studijų sąvokos operatyvumą ir ją kontekstualizuoti;
2. Aptarti Lazdynų Pelėdos melodraminio režimo raišką ir melodraminių subjektų variantus;
3. Atskleisti Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės ir Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės melodraminio režimo savitumus ir kontekstines sąsajas;
4. Ištirti vėlyvųjų Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstų melodraminės raiškos kismą ir ryšį su dirgesio literatūros tradicija.

² Jūratė Sprindytė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 114.

Disertacijos **metodologinės atramos** priklauso sociokultūrinei literatūros tyrimų paradigmai: nors daugiaprasmiai, literatūros tekstai matomi kaip neatskiriamai susiję su konkretaus pasaulio idėjomis ir socialine kaita. Tačiau disertaciniam tyrimui aktualu tai, kad melodraminių literatūros studijų prielaidos grįstos ryšio tarp melodraminės raiškos ir kontekstinės reikšmės problema. Melodramos studijų išėties tašku laikoma 1976 m. pasirodžiusi Peterio Brookso knyga *The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama and the Mode of Excess*, kurioje melodraminio režimo susiformavimas istorizuojamas ir siejamas su sekulariojo pasaulėvaizdžio gimimu. Tarp melodramos studijų atstovų, tebediskutuojančių dėl Peterio Brookso melodraminio režimo sampratos ir pačios melodramos formavimosi prielaidų (pernai išleista vizualinio diskurso tyrėjų Christine Gledhill ir Lindos Williams sudaryta šias problemas persvarstanti knyga *Melodrama Unbound: Across History, Media, and National Cultures*, 2018), egzistuoja sutarimas, jog pamatinė melodraminio režimo funkcija yra susijusi su personalizuotos dorybės ir jai pavojų keliančių jėgų artikuliacija. Šis susidūrimas nebūtinai paremtas griežta etine sistema, juo veikiau išreiškiamas atpildo poreikis, priklausomas nuo skirtingų užtekstinių terpių. Daugeliui žanrų būdingą agresoriaus ir aukos konfliktą skirtingi sociokultūriniai kontekstai gali perrašyti taip, kad bet kuris iš pasakojimo veikėjų gali būti paverstas auka.

Šiame darbe atliekama Lazdynų Pelėdos melodraminio režimo tyrimą apsispręsta kontekstualizuoti, tad, greta Peterio Brookso, įtakos disertacijos prielaidoms turėjo tekstinės ir užtekstinės reikšmės melodramoje problemą analizavęs Thomas Elsaesseris (visų pirma esė „Tales of Sound and Fury: Observations on the Family Melodrama“, 1972), kultūros istorikės Elaine Hadley (*Melodramatic Tactics: Theatricalized Dissent in the English Marketplace 1800–1885*, 1997) ir kino tyrėjo Beno Singerio (*Melodrama and Modernity: Early Sensational Cinema and Its Contexts*, 2001) darbai.

Juos vienija dėmesys modernybei, išliekantis reikšmingas ir disertacijos tyrimo objektui. Užuoat apibrėžus melodraminį režimą pagal formalius kriterijus, tęsiama Peterio Brookso mintis, jog panašiai kaip su moderniojo jautrumo atsiradimu siejamą romantizmą, melodraminį režimą būtų galima laikyti viena iš šio jautrumo formų, kuri pasirodo kaip atsakas modernybės konfliktų persmelktai vaizduotei. Modernybės sąvoka funkcionuoja melodramos studijų lauke ir priklauso melodramos (kaip ir realizmo ar modernizmo) studijų žodynui. Galima išskirti du pagrindinius mums aktualius melodramos studijų sąsajų su modernybės procesais būdus. Juos yra susisteminęs Matthew Buckley: viena vertus, domimasi modernybės kaip socialinės kaitos skatintojos ir melodramos ryšiais (pavyzdžiui, Elaine Hadley studijoje); kita tyrimo perspektyva dėmesį kreipia į modernybės sukeltų percepcinių pokyčių ir melodraminės raiškos sąveiką – jai paprastai priklauso urbanistinės kultūros ir melodramos santykius tyrinėjantys darbai (tokie kaip Beno Singerio ankstyvajam kinui skirti tyrimai).

Žinoma, tiek su socialine kaita, tiek su percepcijos ir epistemologiniais pokyčiais susiję XIX a. modernybės procesai plėtojosi netolygiai ir buvo veikiami bei patys darė įtaką skirtingiems kultūriniais ir politiniams kontekstams. Kadangi Vakarų humanitariniame diskurse susiklosčiusi tradicija modernybę apibrėžti ne kaip vienkryptį procesą, o kaip kelių persidengiančių procesų kondensaciją, taikyti ją konkrečiam XIX a. pab.–XX a. pr. tyrimui naudojantis bendromis išvalgomis neatrodo prasminga. Su poreikiu įk kontekstinti tiriamą melodraminį režimą susijęs ir **disertacijos struktūros** pasirinkimas.

Pirmojoje disertacijos dalyje pateikiamos darbo teorinės gairės: peržvelgiama melodramos studijų raida ir apibrėžiama raktinė disertacijos sąvoka – *melodraminis režimas*. Keliant klausimą apie šios sąvokos operatyvumą ir analitinę galią, iš pradžių atliekamas glaustas dviejų susijusių terminų – žanro ir režimo – tyrimas. Kadangi šiedu konceptai literatūros kritikoje paprastai aiškinami vienas kito

atžvilgiu, iš pradžių aptariamas jų ryšys ir vartoseną. Vėliau peržvelgiama, kaip režimo sąvoka funkcionuoja melodramos studijų lauke ir kokios metodologinės diskusijos yra su ja susijusios. Siekiant atverti kelias skirtingas, ir Lietuvos mokslinei terpei galbūt pravarčias, melodramos analizės galimybes, pristatomos istorinė, transistorinė ir aistorinė melodramos tyrinėjimų taktikos ir apsisistojama prie parankiausios seserų Ivanauskaičių tekstams tirti.

Pasirinkus kontekstinę tyrimo strategiją, melodraminio režimo samprata įvietinama, papildant ją dviem tiriamo laikotarpio kultūrai aktualiais interpretaciniais įrankiais. Lazdynų Pelėdos kontekstiniais orientyrams skirtoje antroje darbo dalyje iš pradžių formuluojama skirtingomis *susipratimo* formomis grįsta modernybės samprata. Susipratimas laikomas vienu iš savirefleksijos idėjos variantų, XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvoje buvusių kultūrinio ir sociopolitinio diskurso „navigacijos instrumentu“. Laikomasi minties, kad vienas raiškiausių šio laikotarpio modernybės bruožų yra specifinės nuolat susiprasti raginamų skaitytojų auditorijos susiformavimas, rėminamas spaudos draudimo epochos baigties ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais pastebimų skaitymo įtampų bei vidinės skaitytojų diferenciacijos. Į melodraminį režimą šiuo konkrečiu atveju nutarta žvelgti kaip į tekstinių ir užtekstinių santykių sistemą, kurios dalyvis yra ir konkretus skaitytojas. Šio *istorinio skaitytojo* vaizdiny darbe artikuluojamas tiriant ryšį tarp skaitytojų ir mėnraščio *Ūkininkas*, susijusio ir su lietuviškuoju Lazdynų Pelėdos literatūriniu debiutu.

Trečioji darbo dalis skirta pereiti prie literatūrinės ir kontekstinės rašytojų melodraminio režimo analizės. Atliepiant pasirinktą modernybės kaip susipratimo idėją, siekiama iširti, kaip *melodraminiam* subjektui atveriamą polemiską erdvę *nesusiprasti* ir į kokią istorinio skaitytojo sampratą kreipiasi šie pasakojimai. Lazdynų Pelėdos melodraminių subjektų nesusipratimas aprašomas tiriant pirmąsias ilgesnes Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės publikacijas (kūrinius „Našlaitė“, „Kas priešas?“ ir „Klajūnas“), vėliau nagrinėjant ankstyvuosius XIX a. pab. lenkų periodikoje pasirodžiusius Marijos

Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstus (trumpus apsakymus ir apysaką „Bez steru“), kuriuose skirtingais būdais perteikiama melodraminio režimo artikuluojama *nesusipratimo* reikšmių visuma. Užtekstinėje plotmėje besimezgantys ryšys tarp skaitytojo autonomijos ir modernybės programų dalies pabaigoje pristatomas melodraminio režimo požiūriu interpretuojant diskusiją dėl romano *Klaida*.

Ketvirtoji ir apimtimi didžiausia disertacijos dalis skirta sugrįžimui prie socialinių institucijų, kurių kaitos įtampas nužymėjo Lazdynų Pelėdos melodraminis režimas. Čia mėginama atskleisti kokius melodraminius atsakus į tradicinių priklausomybės struktūrų permainas galima aptikti XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvoje. Pagrindinės seserų Ivanauskaičių tekstams reikšmingos socialinės institucijos, kurių persvarstymo ženklų netrūksta skirtinguose šio laikotarpio diskursuose, atrodo esančios luominė bei šeimos struktūra, tad reikšmės, kurias artikuluoja ir paskirsto jų melodraminis režimas, aptiriamos pasitelkiant dvi kontekstiniai ryšiams tarp individų esmines *žemės* ir *šeimos* problemas.

Kad melodraminis režimas gali siekti atkurti arba perkurti tradicinius socialinės hierarchijos modelius, atskleidžia dviejų melodraminių vizijų sugretinimas. Vieną jų reprezentuoja XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių skaitytojams pažįstama autorė Maria Rodziewiczówna, kitokį melodraminį atsaką į socialinę kaitą siūlo Lazdynų Pelėdos melodraminis režimas. Keliama prielaida, kad melodraminis režimas pertvarko reikšmes, veikiamas skirtingų kontekstų, tad nevienodomis sociokultūrinėmis aplinkybėmis jis gali būti tiek restauruojančio, tiek perkuriamojo pobūdžio. Per skirtį tarp šių dviejų melodraminių režimų – melodraminės dorybės ritualais besiremiančios Marios Rodziewiczównos ir juos apysakoje „Ir pražuvo kaip sapnas“ transformuojančios Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės – nagrinėjami su užtekstine „kova dėl žemės“ susiję socialinės kaitos lūkesčiai. Ten, kur Rodziewiczówna atnaujina luominės struktūros saitus, Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė

apysakoje „Ir pražuvo kaip sapnas“ jų iširimą pagrindžia socialinių peizažą perkuriančia melodramine vizija.

Tokiam poslinkiui kontekstą suteikia ir bendra šių autorių literatūrinės komunikacijos aplinkybė – Marios Rodziewiczównos romanų ir seserų Ivanauskaičių apysakų, romanų bei apsakymų serializacija spaudoje. Marios Rodziewiczównos ir Lazdynų Pelėdos tekstai, juos aptariant drauge, gali būti suvokiami ne vien kaip skirtingos melodraminės vizijos. XIX a. pab.–XX a. pr. skaitymo istorijos požiūriu, jie reprezentuoja dvi periodinės spaudos ir skaitytojų ryšio atmainas, dėl nevienodų priežasčių leidėjams egzistavusią būtinybę įsteigti ir palaikyti auditorijos dėmesį bei atsidavimą. Pirmieji lietuvių periodinei spaudai išversti Rodziewiczównos romanai priklauso budraus skaitymo epochai, kuriai būdingas leidėjų siekis išlaikyti skaitytojų dėmesį literatūriškai apytuštėje sferoje, feljetono skiltį užpildant artimos kultūros tekstais. Kartu tai nelegalaus skaitymo situacija, žyminti abipuses (leidėjų ir skaitytojų) tęstinumo paieškas.

Tuo tarpu Lazdynų Pelėdos XX a. pr. *Vilties* feljetono skiltyje spausdintos apysakos ir apsakymai susijusios su pasikeitusiu skaitytojų ir periodinės spaudos santykiu, nauju legalios skaitymo kultūros etapu, kai skaitymas virsta neišskirtine praktika, veikiama modernėjančiai auditorijai būdingų įtakų. Bendru slapyvardžiu publikuojami seserų Ivanauskaičių tekstai suvaidino reikšmingą vaidmenį besimezgant ryšiams tarp modernios auditorijos ir lietuvių laikraštijos, nes pranoko kitus šio laikotarpio autorius produkcijos gausa ir prisidėjo prie leidėjų tarpusavio konkurencijos dėl nevienodai susiprasti raginamų skaitytojų dėmesio.

Kitos socialinės institucijos – šeimos – melodraminis persvarstymas disertacijoje pateikiamas melodraminiu aspektu nagrinėjant 1910–1913 m. publikuotus moterų temai skirtus seserų Ivanauskaičių tekstus.

Iš pradžių susitelkiama prie prostitucijos temos, itin suaktualintos XX a. pr. moterų judėjimo diskursų, taip pat atliepusios

modernėjančios urbanistinės kultūros rūpesčius ir atsikartojusios visuomenės priežiūrą atliekančiųjų perspėjimuose dėl grėsmės tradiciniam šeimos modeliui bei socialinei „sveikatai“. Kalbant apie įvairias seksualinių mainų formas, XX a. pradžioje vyravo dvi oponuojančios paradigmos. Pirmoji prostitutę vaizdavo kaip seksualinės agresijos, moralinės korupcijos įsikūnijimą, neturintį jokios prieraišos šeimai ar kitoms socialinėms institucijoms. Tai reiškė, kad pats mieste pastebimų prostitučių egzistavimas, jų elgesio viešumas suprstas kaip grėsmė praeiviams, ypač jaunoms merginoms ir vaikams, tad ši socialinė grupė turėtų būti fiziškai atskirta nuo padorios visuomenės akių. Kitos paradigmos atstovai prostitutę laikė pasyvia lytinio išnaudojimo auka, dėl patirtos vyrų apgaulės ir dviveidystės nusipelnusia atjautos, tačiau išstumta į socialinį paribį, iš kurio nebeįmanoma grįžti. Ši nulemtis reiškia, kad seksualiniuose mainuose dalyvaujančios moterys nebegali tapti jokių modernybės kaip susipratimo programų dalyvėmis ar atkurti saitus su socialinėmis institucijomis, nes joms prieinamas tik vienapasmės aukos vaidmuo.

Skirtingi melodraminiai režimai, be abejo, apima įvairią prostitucijos vaizdiniją, tačiau šią temą melodramiškai artikuliuoti gana įprasta dorybės nuopuolio pasakojimu. Atidžiau pažvelgus į tris veikėjos žūtimi pasibaigiančius prostitucijos siužetus („Roželės laimužė“, „Iš kelionės“, „Laimė“), bendras jų bruožas būtų taip pat būtų viktimizacija, susiejama su urbanistine kultūra. Šia prasme pasakojimai atliepia užtekstinėje plotmėje vyravusius nuogastavimus dėl pavojaus merginai, atvykusiai į miestą ieškoti uždarbio ir atsietai nuo tradicinių priklausomybės struktūrų. Melodraminio režimo požiūriu, vien „puolusių moterų“ atgaila gali sugrąžinti veikėją nebe į socialinę, o tik į etinę sistemą. Seserų Ivanauskaičių tekstuose atgaila derinama su kentėjimo matomumą perskirstančiu jusliniu užsitęsusios kūno kančios aprašymu, sykiu prostitutės socialinės nulemties istorija perrašoma, papildant ją ryšio su namais (melodraminio „nekaltumo erdve“) atgavimo ženklų. Tačiau kartą įvykusi, socialinė deviacija

atima iš nesusipratusio melodraminio subjekto teisę į socialinėmis konvencijomis grįstą šeimą.

Sugrįžimas prie šeimos kaip problemos darbe tęsiamas pereinant prie apsakymų, kuriuos apibendrina *melodraminio kartelio* metafora. Čia tiriamų tekstų bendras bruožas yra melodraminis režimo siekis subjekto savastį reprezentuoti kaip vientisą, tad nesutampančios idėjos ir veikimo programos melodraminėje vaizduotėje negali būti suderintos. 1911 m. pasirodę Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės apsakymai „Erškėtrožėlės“ bei „Kam, dėl ko?“ kreipia į melodraminiu režimu artikuliuojamas, su švietimu susijusias modernybės programų įtampas ir melodraminiai subjektai priversti patirti melodramines intervencijas, oponuojančias jų pasirinktai susipratimo programai. Apsakymų steigiamos vertės, gretinant juos su kitais modernėjančios XX a. pr. lietuvių literatūros tekstais, atstovauja sociokultūriškai konservatyviai literatūrinei tradicijai, nes prierašumo ir atsietumo įtampos juose artikuliuojamos melodramine raiška, kurios binarinės skirtys oponuoja socialinei kaitai ir primena apie subjektų pasirinktos susipratimo programos (šiuo atveju, mokslinės distancijos įgijimo) trūkumus.

Šiuo požiūriu du Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės kūriniai, apsakymai „Atobalsis“ (1910) bei „Per ją“ (1912), išsiskiria kultūriniu subversyvumu, nes abiejuose melodraminis subjektas suvedamas į akistatą su turėtai radikalios socialinės kaitos lūkesčiais. Nors revoliucija abiem atvejais nekonkretizuojama, laikant ją abstrakčia socialinio susipratimo ir veikimo programa, kliuviniu subjektams tokiai programai įsipareigoti kaskart tampa šeimos institucija ir apie šį revoliucijos išsižadėjimą melodraminis režimas priekaištingai primena. Visgi kaip ir Sofijos Ivanauskaitės atveju, problema veikiau glūdi modernybės programų įtampose, nes subjektui neįstengiant jų suderinti, pasakojimai tai sprendžia melodramine akistata, kol belieka kažkurios atsisakyti. Skyrius baigiamas Sofijos Ivanauskaitės apysakos „Mano draugė“ (1913) analize. Šioje apysakoje išnyra beveik visi problemiški, su į moteris užtekstinėse XIX a. pab.–XX a.

pr. diskusijose nukreipti (ne)susipratimo variantai: moterų „prisiskaitymo“ tema, „kursistės“ moters ir seksualinio laisvumo paralelė bei patriarchalinės šeimos idealui keliami laisvamanės moters grėsmė. Šią apysaką galima apibendrintai vadinti mėginimu persvarstyti tradicinę šeimos sampratą naujų vyro ir moters santykių modelių kontekste.

Paskutinėje darbo dalyje kalbama apie melodraminio režimo dinamiką ir kaitą vėlyvuosiuose Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstuose. Įvedant su melodraminiu režimu teoriniais ir kontekstiniais ryšiais siejamą *dirgesio literatūros* sampratą, išsamiau dirgesio romano bruožai atskleidžiami tiriant Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės romaną *Šviesuliai ir šešėliai*. Tyrimo pabaigoje pateikiamas šaltinių bei literatūros sąrašas ir išvados.

Disertacijos **aktualumą** ir **naujumą** galima pagrįsti dvejopai. Teoriniu ir metodologiniu požiūriu disertacija pateikia pirmą bandymą kultūriškai apibrėžtą saiką pažeidžiančius ir melodraminėmis konvencijomis (pertekliniais emociniais momentais, neįtikėtina dramine situacija, atipine – atsitiktinumais pasikliaujančia – pasakojimo struktūra, patosiška ekspresija, manichėjiška moraline sistema bei dirgesiu) grįstus tekstus nuosekliau įrašyti į kultūrinės raiškos sistemą ir atskleisti, ką atskirais atvejais komunikuoja melodraminis režimas. Lazdynų Pelėdos studijų aspektu pažymėtina, kad šių autorių literatūrinio palikimo tyrimuose iki šiol dominavo Sofijos Ivanauskaitės-Pšbiliauskienės tekstai. Nėra buvę tyrinėti pirmieji lenkų periodikoje publikuoti Marijos Ivanauskaitės kūriniai, tad šis darbas pasiūlo žvilgsnį į savarankišką šios rašytojos raidą bei pasiūlo naujų analizės įrankių.

Disertacijos išvados:

1. Darbe keliamai su Lazdynų Pelėdos recepcija susijusiai problemai – kaip vertinti kultūriškai apibrėžto saiko nepaisančią literatūrinę raišką ir aiškinti tekstuose atsikartojančias melodramines konvencijas – sprendimų siūlo sociokultūrinės melodramos studijos. Tekstinių ir vizualinių melodraminių diskursų analizei kertinė *melodraminio režimo* samprata, suformuluota XIX a. literatūrą tyrusio Peterio Brookso, yra pagrindinė darbo teorinė atrama. Prie melodraminės vaizduotės permąstymo prisidėjęs Brooksas literatūriškai neparankius jų bruožus (perteklinę emocijų raišką, hiperbolėmis grįstą stilistiką, atipinę pasakojimo struktūrą, pabrėžtinį veikėjų susaistymą su manichėjiška moralės sistema, patosiška ekspresija) aiškina modernėjančios kultūros kontekste, atsispirdamas nuo skirtinguose melodraminiuose diskursuose aptinkamų mėginimų sekuliaraus pasaulio sampratai grąžinti šventumo mito likučių rinkinį, suteikiant kultūrai nuo paskirų individų tarsi nepriklausomo moralumo nuojautą. Į tai skaitytoją ar žiūrovą ir kreipia įvairiuose sociokultūriniuose kontekstuose veikiančios melodraminiai režimai. Siekiantį juos aprašyti mokslininką suklestėjusios melodramos studijos įtraukia į tebesitęsiančią diskusiją dėl režimo ir žanro tarpusavio ryšio bei, kaip ir kiti galimi teorinių gairių rinkiniai, siūlo skirtingas taktikas pasirinktam objektui tirti. Melodraminis režimas šiame darbe laikomas operatyvia, tekstų analizei parankia sąvoka.

2. Kontekstualizuojant Lazdynų Pelėdos melodraminį režimą jis darbe susaistytas su dviem XIX a. pab. – XX a. pr. tebesiformuojančiai lietuvių literatūrai reikšmingomis aplinkybėmis: besikuriančia pradedančių skaitytojų auditorija ir dominuojančiu modernybės idėjos variantu – *susipratimu*, į kurį ją įvairiais būdais mėginama atvesti. Darbui taikoma teorinė sociologo Shmuelio Eisenstadto modernybės samprata, siūlanti atskirų visuomenių patiriamas transformacijas ir nesuvienijamus modernybės variantus aiškinti *daugeriopų*

modernybės formų sąvoka – ji grįsta prielaida, kad modernybės istoriją pavyktų geriau suprasti žvelgiant į ją kaip į daugelio kultūrinių programų seką, kurias steigia, perkuria ir atkuria socialiniai veikėjai, ir judėjimai, kurių suvokimai apie modernėjimą nebūtinai sutampa. Ją papildo šiam tyrimui aktualų, savirefleksijos aspektą XIX a. istoriografijai pritaikęs Jūrgenas Osterhammelis, teigęs, jog žvelgiant į analizuojamą laikmetį iš dabarties perspektyvos ir formuluojant atskirus apibendrinimus, būtų neapdairu iš akių išleisti amžininkų jau pateiktas saviinterpretacijas. Tokią metodologinę laikyseną disertacijoje paremia ir idėjų istoriko Reinharto Kosellecko įsitikinimas šios saviinterpretacijos galia: istorijos dalyvių pateikta laiko patirties analizė pati įsilieja į socialinę istoriją, nes amžininkų suformuluoti konceptai ne vien nusako įvykius, tačiau ir patys atlieka *navigacijos instrumentų* funkciją istorinių pokyčių sraute.

3. Tad pirmuoju kontekstiniu darbo orientyru laikomas vienas pastebimiausių saviinterpretacijos instrumentų XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvoje – *susipratimas*. Juo skirtingais būdais nurodant į siektiną savasties perdarymą, socialinė kaita iškalbingai atsiveria kaip daugiakryptis procesas. *Susipratimo* kaip vieno iš savirefleksijos idėjos variantų bruožai rekonstruojami tiriant amžių sandūros kultūriniame diskurse vykusias nebendramačių modernybės programų diskusijas. Mokėti skaityti lietuviškai reiškė atsidurti padėtyje, kurioje tampama įvairių įtikinėjimų susiprasti adresatu. Kreipiniai į skaitytoją kaip lietuvi, bajorą, moterį, valstietį ar darbininką papildomus tapatumus kuria bei projektuoja, tačiau jų derinys klostosi iš skaitytojo kaip tokio situacijos.

4. Siekiant atsisakyti papildomų, įsivaizduojamai skaitytojų auditorijai suteikiamų, su jų tapatumais siejamų bruožų, kitu disertacijos kontekstiniu orientyru tampa *istorinis skaitytojas*. Rekonstruojant su Lazdynų Pelėdos literatūriniu debiutu susijusio plačiau auditorijai skirto mėnraščio *Ūkininkas* (1890–1905)

gyvavimo istoriją bei programą, leidėjų turėtas auditorijos vaizdinys patikslinamas ir papildomas konkretaus pradedančiojo skaitytojo atveju, rekonstruojant mėginimą skaityti, įsitraukti į vieną iš susipratimo programų bei įsirašyti į spaudos istoriją.

5. Disertacijos analizės dalyse tiriant Lazdynų Pelėdos melodraminio režimo raišką ši tekstinių ir užtekstinių melodraminio režimo ryšių visuma sutelkiama atpažįstant dominuojančioms susipratimo programoms nepaklūstantį *melodraminį subjektą*. Juo savitai reiškiamos ir pagal melodramines konvencijas pertvarkomos į istorinį skaitytoją nukreiptos skirtingų modernybės programų įtampos. Darbe išskirti du pagrindiniai melodraminio subjekto artikuliacijos (pavertimo *klajūnės* subjektu) Lazdynų Pelėdos tekstuose būdai. Jie iliustruojami gretinant pirmuosius Sofijos Ivanauskaitės ir kiek anksčiau ėmusios rašyti Marijos Ivanauskaitės kūrinis.

6. Melodraminio režimo aspektu aptariamoms Sofijos Ivanauskaitės apysakoms „Našlaitė“, „Kas priešas?“ ir „Klajūnas“ atskleidžia literatūrinės ir kontekstines *socialinės klajūnės* reikšmes. Apie įtarumą istorinio skaitytojo, ar veikiau skaitytojos, atžvilgiu liudija kitas nesusipratimo variantas – tapsmas *fikcinės klajūnės* subjektu. Jis išsamiau nagrinėjamas pasitelkus lenkų periodinėje spaudoje 1898 m. serializuotą Marijos Ivanauskaitės apysaką „Be vairo“ („Bez steru“). Apysaka liudija, kad Lazdynų Pelėdos kūrybai aktualią moterų „prisiskaitymo“ temą ji įveda pirmoji.

7. Išsamiau literatūrinės ir sociokultūrinės plotmių suartinimą padeda įvertinti dėl romano *Klaida* užsimezgusi polemika, kurioje literatūros autonomijos idėjai oponuojama melodraminiu režimu. Nors pats romanis melodraminiu požiūriu neiškalbus ir melodraminei analizei neparankus, už teksto ribų vykusi diskusija padeda įvertinti Sofijos Ivanauskaitės melodraminio režimo gestus – pastangą kelis syk stiegti vienos iš modernybės programų (revoliucijos) auką ir atlikti

viešą dėmesio perkėlimo judesį. Tai sutampa su beveik visų melodramos tyrėjų įžvalgomis apie melodraminio režimo siekį perimti aukos perspektyvą.

8. Nevienareikšmį Lazdynų Pelėdos melodraminio režimo pobūdį ir savitumus perteikia kita linkme plėtojami melodraminiai pasakojimai kurių aptarimui skirta ketvirtoji disertacijos dalis. Jie atskleidžia bandymą melodraminį *klajūnės subjektą* iš naujo susaistyti su *priklausomybės struktūromis*, į melodraminio pasaulėvaizdžio centrą iškeliant ryšių tarp individų pakartotinio užmezgimo galimybę. Tokią literatūriškai artikuliuojamą socialinio sugrįžimo pastangą perteikia siekis melodramiškai persvarstyti socialines institucijas, kurių simbolinėmis reprezentacijomis tampa *žemė* ir *šeima*.

9. Kad melodraminis režimas gali siekti atkurti arba perkurti tradicinius socialinės hierarchijos modelius atskleidžia dviejų melodraminių vizijų sugretinimas. Vieną jų reprezentuoja XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių skaitytojams pažįstama, *budraus skaitymo* epochai priklausanti autorė Maria Rodziewiczówna, kitokią melodraminį atsaką į socialinę kaitą siūlo Sofijos Ivanauskaitės melodraminis režimas. Užtekstiniu tradicinio autoriteto skaidos krizei perprasti aktualiu įvykiu, komentuojančiu įsitvirtinusių nepasitikėjimą „įstatymais apkamšyta“ luomine konstrukcija, tampa paminklo Rusijos imperatorei Jekaterinai II atidengimo ceremonija, žyminti lietuvių tautinio judėjimo diskurse dominuojantį įtarumą tarpluominiu bendradarbiavimu paremtų kultūrinių scenarijų atžvilgiu. Šį įtarumą literatūriškai išskleidžia apysakoje „Ir pražuvo kaip sapnas“ atveriamas suirusio socialinio peizažo, nebetekusio melodramai privalomos viešos subjektyvybės ženklų (Elaine Hadley) vaizdas. Tokį peizažą Sofijos Ivanauskaitės melodraminis režimas, priešingai nei Rodziewiczównos romanuose, imasi nebe restauruoti, tačiau perkurti, buvusius skaitytojus įrašydamas į melodraminį *žemės atgavimo* naratyvą ir paversdamas simboliniais jos savininkais.

Atrodo reikšminga, jog apysaka pasirodė blėstant Rodziewiczównos socialinei vizijai ir pasikeitus istorinio skaitytojo situacijai, nes pereita į skirtingų leidinių vieša konkurencija dėl publikos grįstą komunikaciją, kurios aktyvi dalyvė buvo ir *Vilties* feljetonuose kūrybą spausdinusi Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė.

10. Pastangą melodramiškai artikuliuoti kitos socialinės institucijos – šeimos – socialinę kaitą liudija seserų Ivanauskaičių tekstų grupė, kurią literatūros kritikai apibendrintai sieja su XX a. pr. įvairiuose diskursuose mėginamu spręsti „moterų klausimu“. Disertacijoje melodraminiu aspektu perskaitomi 1910–1913 m. publikuoti Lazdynų Pelėdos tekstai ir aptariama skirtingų modernybės programų rūpesčio objektu tapusi ribinė *socialinės klajūnės* forma (prostitucija), kuri darbe apibendrintai įvardinama „puolusių moterų“ vaizdinija. Melodraminio režimo požiūriu, vien atgaila gali sugrąžinti tokį socialinės klajūnės subjektą į etinę, tačiau nebe į socialinę sistemą. Tuo seserų Ivanauskaičių tekstai atkartoja prostitucijos temą kitomis terminijomis aprašiusių diskursų idėją, subendrinančią seksualiniuose mainuose dalyvaujančias moteris kaip aukas, pasmerktas likti socialinėje paraštėje. Tačiau atskirais melodraminiais siužetais šią neparankią problemą siekiama iškelti *perskirstant kančios matomumą* (Agustin Zarzosa) ir subjektams suteikti simbolinio grįžimo viltį į melodraminę „nekaltumo erdvę“ – namus (Linda Williams).

11. Feministinę įžvalgą apie tai, kad populiariosios literatūros tekstas yra tradiciją tęsiančios ir jai oponuojančios pozicijų susidūrimo laukas, tad literatūros analizės tikslas būtų išgvildinti besivaržančius teksto balsus, nuspręsta patikrinti antrame, šeimos problemai skirtame poskyryje, kuriam parinkta *melodraminio kartėlio* metafora. Iš nagrinėjamų apsakymų subjektų patiriamų melodraminių intervencijų bei akistatų (apsakymuose „Erškėtrožėlės“, „Kam, dėl ko?“, „Atobalsis“ bei „Per ją“) aiškėja, kad Lazdynų Pelėdos melodraminis

kartėlis nesusijęs su veikėjų lytimi. Juo veikiau komunikuojamos XX a. pr. modernybės programų įtampos: modernėjančią kultūrą žymi poreikis derinti skirtingus socialinius vaidmenis ir, šiuo atveju, susitaikyti su nevienodų susipratimų koegzistencija ar pripažinti, jog asmens savastis daugiasluoksnė bei nestokojanti įtampų. Tačiau absoliučiomis perskyromis pasikliaujantis melodraminis režimas į užtekstines kultūros slinktis atsako leidimu subjektui išsipareigoti tik vienam iš galimų susipratimų – priklausomybė dviems šioje disertacijoje tiriamų autorių melodraminėje plotmėje neįsivaizduojama. Šį melodramos binariškumą kiek suproblemina apysakoje „Mano draugė“ įvedama, Thomaso Elsaesserio melodramos sampratą atitinkanti, *ironiškoji plotmė*. Čia pasakotojos vidiniais komentarais kuriama distancija sudvejina melodraminį režimą, iškreipia aukos perspektyvą ir pačią tradicinės šeimos instituciją paverčia abejonių objektu.

12. Vėlyvieji Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstai (romanas *Šviesuliai ir šešėliai*) nužymi galimą melodraminio režimo kaitos trajektoriją ir sąsajas su *dirgesio literatūra*. Juos galima vertinti kaip vieną iš juslinės modernybės patirties kultūrinio persakymo būdų. Dirgesio literatūros kontekste šiurpios ar stilistiškai nepatrauklios detalės tampa iškalbios. Tai tikslina vėlyvųjų rašytojos kūrybinių supratimą, nes tekstų savybės, tokios kaip žanrinis hibridiškumas ir trikdantys jutiminės patirties elementai, nelieka vien trūkumai, bet įgyja papildomą, su urbanistine modernybės percepcija susijusią prasmę. Atnaujinus tekstinės, teorinės ir kontekstinės plotmių ryšį, galima plačiau įvertinti ir šios autorės indėlį į Lazdynų Pelėdos literatūrinį palikimą.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Melodramos studijos suteikia teorinę atramą ir analizės įrankių literatūriškai neparankiems tekstams paaiškinti bei atskleidžia kitaip neprieinamą jų kultūrinį iškalbumą;

2. Atskirų autorių melodraminio režimo tyrimą prasminga grįsti ne formalia vidinių tekstinių santykių analize, o tekstinių ir užtekstinių santykių visuma;

3. Melodraminio Lazdynų Pelėdos režimo savitumą lemia pagal melodramines konvencijas pertvarkomos į istorinį skaitytoją nukreiptos skirtingų modernybės programų įtampos;

4. Vėlyvieji Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės tekstai nužymi galimą melodraminio režimo kaitos trajektoriją ir sąsajas su dirgesio literatūra.

DARBO TEIGINIŲ PATVIRTINIMAS

Mokslo straipsniai disertacijos tema:

1. „Reading Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė’s novel “Lights and Shadows” as sensation fiction“ in: *Aktuālās problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 24, 2019, p. 50–61.
2. „Początkujący czytelnicy w końcu XIX i na początku XX wieku na Litwie: spojrzenie na prasę periodyczną“ in: *Wolni i uwłaszczeni. Chłopi a przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w Europie Wschodniej w XIX i na początku XX wieku*, sud. Dorota Michaluk, į lenkų k. straipsnį vertė Teresa Dalecka, Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu // *Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego*, 2017, p. 199–216.
3. „Belaukiant tęsinio: serijiniai romanai ir pirmieji lietuviškos spaudos skaitytojai“, *Colloquia* 33, 2014, p. 50–72.
4. „Pasivaikščiojimas po melodraminę vaizduotę: Lazdynų Pelėdos apsakymas „Mano draugė“, *Bitės laikas: privataus ir viešo gyvenimo modeliai. Straipsnių rinkinys*, sud. Ramunė Bleizgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 188–205.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĘ

Dalia Pauliukevičiūtė gimė 1984 m. gruodžio 18 d. Švenčionėliuose (Švenčionių raj.) 2007 m. įgijo politikos mokslų bakalauro laipsnį Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (TSPMI), 2009 m. – filologijos magistro laipsnį Vilniaus universiteto Filologijos fakultete (A. J. Greimo semiotinių studijų ir tyrimų centre). Nuo 2012 iki 2018 m. studijavo jungtinėje Vilniaus universiteto bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantūroje, disertacijos ir kitomis temomis rengė straipsnius, dalyvavo mokslinėse konferencijose. Dalį studijų (2014–2015 akademinį metų rudens semestrą) praleido Varšuvos universitete, gavusi Švietimo mainų paramos fondo stipendiją.

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 25 egz.